

Сергій Лисенко,

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри управління безпекою,
правоохоронної та антикорупційної діяльності
Міжрегіональної Академії
управління персоналом*

УДК 355.01:355.4+004.056.5

Принципи інформаційної безпеки в роботах класиків військової думки (частина друга)*

Історія війн іде пліч-о-пліч з історією суспільства. Незважаючи на еволюцію озброєння, вдосконалення стратегічних й тактичних прийомів, незмінними лишаються цілі війни - перемога над супротивником та укладення миру на умовах кращих, ніж це було до початку війни. Військовій темі, за всю документовану історію Світу, було присвячено безліч праць наукового, літературного та публіцистичного рівня. Ми ж продовжуємо свій аналіз ролі інформації у такому феномені як війна, намагаючись дослідити, як змінювалася генеза інформаційних ресурсів та інформаційної безпеки протягом плину історії, і як це впливало на перемоги великих полководців.

І хоча досвід стратегів минулого не може давати прямі вказівки до дії у сучасних війнах та конфліктах, принципи появи та особливості генези інформаційної безпеки, її основи та закони, на які ми можемо спиратися і в наш час, становлять науковий інтерес.

Окремі питання інформаційного права в цілому та інформаційної безпеки зокрема, розглядали в своїх працях К. І. Беляков [1], В. В. Ткаченко [2], С. Г. Стеценко [3], В. С. Цимбалюк [4] та ряд інших авторів. Праці класиків військової думки також досліджувалися вітчизняними істориками, політологами, серед яких К. В. Громовенко [5], Є. М. Луняк [6], Є. В. Сахновський [7]. Проте, системного аналізу робіт класиків військової думки в контексті інформаційної безпеки досі не проводилося. Крім того, в умовах сучасного інформаційного протиборства, як складової гібридної війни, особливої гостроти набуває вивчення досвіду талановитих полководців та стратегів. Все це обумовлює потребу ретельного дослідження процесу формування принципів інформаційної безпеки.

Завдання даної роботи – проаналізувати дослідження теоретиків та діяльність практиків військового мистецтва в контексті ролі та місця

* *Продовження.* Початок статті див.: «Публічне право». 2019. № 1.

інформації у такому феномені, як війна.

В попередній публікації ми розглядали напрацювання з інформаційної безпеки Сунь-Цзи та У-Цзи, Юлія Цезаря, Ніколо Макіавеллі та Пилипа Орлика. Наступний полководець, думки якого заслуговують на увагу не залишив єдиного літературного твору. Але своїми перемогами він заслужив собі першість серед найвеличких стратегів світу, тому ми вивчали всі можливі документи, залишені ним по собі. Генералісімус Олександр Васильович Суворов багато листувався зі своїми друзями. Саме листи О. І. Набокову, І. І. Веймарну, І. П. Салтикову, Г. О. Потьомкіну, П. І. Турчанінову, С. М. Кузнецову, І. М. Рібасу, своїм рідним та багатьом знайомим, дали нам змогу з'ясувати думки полководця з приводу організації військової справи та інформаційної безпеки тих часів.

О. В. Суворов, в листах, досить активно ділиться своїми думками про стратегію та тактику військових дій. Перш за все, він багато уваги приділяв навчанню солдат та офіцерів. Досі відома його приказка: «важко в навчанні – легко в бою». Відпрацювання передачі інформації від командира до підлеглих, обмін інформацією між підрозділами, з одночасним виконанням команд всіма складовими армії доводилось до автоматизму. Така організація давала можливість ефективно керувати великою і складною армією, що привело О. В. Суворова до перемог. За його розумінням, кожен воїн повинен розуміти свій маневр [8]. Крім тактичних навичок, офіцери та солдати О. В. Суворова проходили сувору психологічну підготовку. Воєначальник запевняв, що «жодну перепону не потрібно вважати великою і жоден супротив важливим». «Нічого не повинно лякати нас у військовій справі». Одночасно, наставляючи своїх підлеглих, щоб вони не зневажали свого супротивника.

Збір інформації про супротивника доводився О. В. Суворовим до

майстерності. Він примушував підлеглих добре вивчати озброєння свого супротивника, його манеру рухатись та битися. Крім цього, виробив певні критерії оцінки своїх сил та супротивника, шляхом порівняння за основними критеріями. Оцінивши свої можливості, О. В. Суворов наставляв більше не зволікати. «Штики, швидкість, раптовість! Ворог думає, що ти за сто миль, а ти прискорив свій крок, нагрянув швидко та раптово. Ворог не чекає, співає та веселиться, а ти із-за гір високих, із-за лісів густих, через болота, упави на нього, як сніг на голову. У страху очі великі. От ворог на половину вже переможений. Не дай йому оговтатись, бий, коли, рубай, гони та добивай! Перемога наша!». На нашу думку ці слова передають саму сутність суворовської стратегії [8]. Всі його компанії буди засновані на швидкості та раптовості. Його армія вміла миттєво переходити від маршу до розгортання в бойовий порядок. Ці вміння досягались колосальними тренуваннями та ідеально налаштованою інформаційною безпекою, по збереженню, передачі та обміну інформацією, а також відповідністю та вірністю виконання. Така організація була, на той час, найбільш передовою в Європі, тому О. В. Суворов і був не переможним. На нашу думку, геній О. В. Суворова, в першу чергу полягає в майстерності адміністратора та психолога, а вже потім – стратега. Що теж було передовим в ті часи.

Наступний військовий геній створив себе сам та залишив нам багато власних літературних творів, які дають нам змогу широко вивчити його науку. Наполеон Бонапарт не встиг схрестити штики із О. В. Суворовим лише на кілька років. Коли Наполеон тільки повертався зі свого єгипетського походу, Суворов вже лежав на смертному ложі. І ми не можемо впевнено сказати хто з них переміг би, адже манера і тактика Наполеона нагадувала тактику Суворова.

В першу чергу, Наполеон приділяв багато уваги навчанню та трену-

ванню своїх воїнів. Це йому належать слова, що кожен солдат носить в своєму рюкзаку маршальський жезл. Навчання проводилось особисто і в підрозділах. Кожен військовий знав та розумів запроваджену систему інформативних сигналів, які подавались прапорами та музичними звуками. При цьому, піхота та кавалерія, артилерія та квартирмейстери відпрацьовували свої ходи та методи окремо. Кожному була відведена своя роль, і кожний повинен був її знати відмінно.

Імператор організував досконалу фельд'єгерську службу, яка займалась передачею та збереженням інформації, як в мирний час так і в бойовій обстановці. Взагалі, інформаційна безпека у Франції була поставлена на новий рівень. Шпигуни імператора знаходились у кожній країні Європи. Швидкість та конфіденційність передачі добутої ними інформації перевершувала всі уявлення про людські можливості. Іноді ворог тільки збирався вчинити певні кроки, а Наполеон вже чекав його в кінці шляху.

Крім цього, Наполеон широко використовував пропаганду. Після розгрому союзних австрійсько-російських військ під Аустерліцем в 1805 році, імператор запровадив систему насадження своїх намісників у завойованих країнах. Його найближчі підлеглі та родичі вже стали монархами італійських малих держав. В інших, він намагався змінювати монархічні династії на свої, що давало б йому можливість гармонійно, не ображаючи населення, керувати країнами, рекламуючи свободу, здобуту французькою революцією.

Наполеон, також, був прихильником миттєвих дій на війні. Його полки могли прямо з маршу атакувати супротивника. Імператор швидко змінював дислокацію своїх підрозділів, перекидаючи їх з одного флангу на інший [9]. Його командири за командою, як музиканти за диригентом, робили обманний маневр та опинялись у супротивника за спинами, здобуваючи перемогу.

На наш превеликий жаль, лише раз Наполеон знехтував законами інформаційної безпеки, що й призвело його до остаточної поразки. Під час битви при Ватерлоо у 1815 році, імператор зіткнувся з коаліцією шести держав. Не зважаючи на численну перевагу, учасники були роздробленими військовими підрозділами, і під час битви отримали великі втрати. Тому ніхто із них не зміг довго переслідувати Наполеона. Прусаци три дні переслідували французьку армію, але не надто активно. Імператор зміг зібрати армію в 3000 солдатів для захисту столиці і переслідувачі так і не увійшли до Парижу [10].

Ось тут би йому включити свою майстерність маніпулювати інформацією. Якби пропаганда спрацювала досконало, ніхто б не дізнався про поразку при Ватерлоо, і Наполеон зміг би контролювати Париж, а потім оговтатись та зберегти свою державу. Ми впевнені, що через певний час він зміг би відновити свою країну. Розлад в країні після відновлення Бурбонів, та велика кількість ворогів не дозволили Наполеону скористатись відпочинком, він був переможений.

Карл фон Клаузевіц в творі "Про війну" писав, що жодне фізичне насилля не прийнятне з точки зору держави та права, але є останнім засобом та метою, щоб нав'язати супротивнику свою волю. Цей полководець був сучасником суворовських та наполеонівських війн, коли був молодим офіцером. Тому у зрілому віці, мав можливість перейняти і переосмислити досвід Суворова та Наполеона, а пізніше систематизувати у своєму трактаті.

За для досягнення своєї мети, насилля потрібне для усунення можливості ворогові опиратися насиллю та вимогам нападника. Тобто, поняття мети військових дій, і зводиться до останнього. Воно приховує головну ціль, з якою розв'язується війна [11]. Великий полководець ідеалізує війну, але він не відкидає саму першочерговість політичних засобів ве-

дення протиборства. Стверджує, що боротьба між сторонами виникає із двох різних елементів: із ворожого відчуття та ворожого наміру. Він вважав помилковим зводити війну до елементарного розумового акту керівників держав і замислюватись про неї, як звільнену від емоцій. Інакше війна закінчувалась би відразу після елементарних математичних підрахунків можливостей сторін.

Карл фон Клаузевіц вводить "розумову" перемінну, яка залежить від інформаційної та психологічної складової полководця, армії та окремого солдата. Кожна дія на війні потребує певного часу на вибір рішення, команду та її виконання. Тому, від швидкості передачі командної інформації та її обробки, залежить тривалість військових актів. Полководець розумів, що в його час вказана швидкість обміну інформації була повільною, тому пропонував нехтувати таким показником, як тривалість дій. Їх він вважав не першочерговою значущістю, зводячи увагу до бажання кожного з полководців дочекатися більш сприятливого моменту.

В продовження вищевказаної думки, зазначимо, що в своєму творі "Про війну", фон Клаузевіц, враховуючі недоліки інформаційного обміну та самої інформаційної безпеки операцій, визначає можливість припинення військових дій. В якості причин таких припинень він вказує на недостатню обізнаність щодо існуючих обставин, відсутність відомостей про стан супротивника та помилковість своїх висновків про власні сили. Ці слова досить дивно чути в наш час, враховуючі всі теперішні технічні можливості здобуття та обміну інформацією. Але в часи фон Клаузевіца вони були досить слухними.

Окремою главою в книзі "Про війну", Карл фон Клаузевіц описує важливість відомостей, які мають значення для полководця на війні. Він заявляв, що ці відомості - "основа наших власних ідей та дій". Одночасно він зауважив: "Варто лише за-

мислитись в природу цієї основи, у її недостовірність та слабкість, щоб відчувати, яка крихка на ній надбудова війни, як легко вона може зруйнуватися та похоронити нас під своїми уламками" [11].

Як бачимо, полководець не зовсім довіряв отриманій на війні інформації. Він навіть, вказував, що отримана на війні інформація буває протилежною та хибною, особливо під час активних військових дій. Стверджував, що більшість відомостей являються хибними. Тому зауважував, що потрібно довіряти тільки перевіреній інформації та такій, що має велику вірогідність. Єдиними способами забезпечення інформаційної незалежності та безпеки під час оцінювання та користування отриманою інформацією, фон Клаузевіц називав холонокровність полководця, впевненість у собі та здоровий глузд. Все те, що сховане за завісою невідомого, повинен вгадати талант воєначальника або покластися на волю щасливого випадку. Погодьтеся, що за таких обставин, полководець, навряд чи, протримався довго під час сучасних військових дій. Із всього, що нам дійшло від фон Клаузевіца, важливі принципи відходу від переконань, що війна потрібна та провадиться заради війни. Це був перший крок в переосмисленні завдань та цілей військових конфліктів.

Все те, що ми розглянули в трудах попередніх авторів, на наш погляд, систематизовано та вдосконалено англійським військовим теоретиком Лідделом Гартом в його книзі «Стратегія непрямих дій». Дивно, що вже в сорокових роках ХХ-го століття, Ліддел Гарт передбачив зміну стратегій в бойових діях. Це було обумовлено стрімким вдосконаленням технологічних можливостей військових комунікацій. В першу чергу, збільшенням швидкості передачі інформації, як розвідувальної так і командно-адміністративної. Взагалі, основна причина - зміна та вдосконалення всієї інформаційної безпеки.

Дослідник розгледів подальший відхід від прямих військових зіткнень великими арміями, до локальних конфліктів, які проводяться малими групами не привертаючи уваги, за допомогою «непрямих дій».

Непрямими діями автор називає тактичні вчинки, що не вказують, безпосередньо, на головну мету цих вчинків. Більше того, непрямі дії повинні відволікати увагу супротивника від головної мети конфлікту [12]. На наше переконання, саме Ліддела Гарта, можна вважати «батьком» сучасних гібридних війн. Це він визначив, що метою сучасних військових конфліктів повинно стати не фізичне знищення супротивника, а порушення його впевненості та стійкості. Ретельніше автор зазначає: «У фізичному та матеріальному відношеннях, непрямі дії повинні призвести: до порушення диспозиції супротивника, організації його військ та зміни його організації; до розколу його сил; до створення небезпеки його системи постачання; до виникнення загроз його комунікаціям на передовій та в тилу» [12]. Подальші свої настанови Ліддел Гарт визначав з урахуванням того, що інформація та команди передаються і отримуються по вертикалі та горизонталі, миттєво. Тобто засоби передачі інформації повинні бути сучасними, а розвідувальна інформація про супротивника надходити постійно. Враховуючи те, що автор велику роль став надавати авіації, то інформаційна підтримка у повітрі, взагалі, не піддається обговоренню.

Серед напрямків діяльності інформаційної безпеки військових підрозділів Ліддел Гарт визначав наступні: обирати цілі для удару в залежності від своїх можливостей; ніколи не забувати про основні цілі, навіть коли тактика змінюється; обирати такі напрямки для дій, де супротивник менше всього очікує удару; знаходити напрямки для удару по шляху найменшого спротиву; знаходити такі напрямки для своїх дій, де буде завдана максимальна шкода

(бажано відразу декільком об'єктам); забезпечити такий захист та обмін інформації, щоб можливим було застосування гнучкого плану диспозиції [12]. Проте, автор застерігав, щоб воєначальники не захоплювались самими військовими діями, а завжди розмірковували про наслідки та про те, що війна – це тимчасове явище. Після війн завжди приходиться жити, в якому потім потрібно буде жити. Такою бачилась Лідделу Гарту новітня війна і такою бачимо її ми.

Підтвердження постулатів попереднього автора ми знаходимо в творі колишнього, за 2006-2011 роки, міністра оборони США Роберта Гейтса «Обов'язок, мемуари міністра війни». Там він розповідає про американські військові операції в Іраку та Афганістані, щодо «Аль-Каїди» та Усами бен Ладена. На сторінках цієї книги ми знаходимо чимало підтверджень того, що в сучасних війнах велику значимість відіграє час. Автор розповідає про великі можливості, які надає американським військам мобільність та оперативність їх підрозділів, під час операцій, і які обумовлені сучасними інформаційними технологіями та високим рівнем інформаційної безпеки.

Колишній міністр оборони заявляє про безпідставність збільшення військового контингенту в місцях конфлікту, наполягаючи на використанні технологій та непрямих дій. Паралельно, показує значну роль сучасних засобів масової інформації. Визначає, яким чином «четверта гілка влади», засоби масової інформації, може впливати на суспільну думку мешканців країни нападника та на психологічний стан мешканців країни супротивника. Показані засоби впливу витоків інформації на думки політиків та президентів, під час прийняття рішень [13]. Роберт Гейтс навів приклад, як публічні виступи генералів Малена та Феллона примусили президента Обаму провести слухання в Конгресі, на предмет доцільності операцій в Ірані. Іноді офіцери, користуючись такою нагодою,

могли критикувати президента, проте їм за це нічого не було завдяки публічності процесу. Автор запевняє, що відвертість генералів та адміралів піде тільки на користь країні та зміцнить її демократію. Одночасно з відкритістю, ретельно відслідковується сутність інформації, щоб не допустити витік таємної інформації, за чим слідкує Конгрес та спеціальна комісія [13].

Колишній міністр наголошував, що основне завдання сучасного політика – підтримувати баланс між воєнничістю та захистом основних прав людини. Такі якості він вимагав від своїх офіцерів. За такими принципами він обирав своїх підлеглих для служби в Пентагоні, тому вважав, що кадрове питання одне із найголовніших у військовій справі. Взагалі, кадрова політика являється однією із складових інформаційної безпеки будь-якої організації, не кажучи про військову. Причиною цього є те, що будь-яка війна некерована, «коли починають лунати постріли та падають перші бомби, політичний лідер втрачає контроль над ситуацією; події керують планами» [13].

Зміни в стратегії сучасних війн призвели до необхідності створення спеціальних військових підрозділів, що забезпечують інформаційну безпеку. Їх діяльність Роберт Гейтс майже не висвітлив, з причин таємності та специфічності завдань. Однак зазначав, що війна для багатьох експертів, політиків та чиновників перетворилась на кшталт відеоігри, без крові, без болі, без запаху. Але війна завжди непередбачувана, неефективна та трагічна, тому не варто звертати увагу на будь-які короткострокові прогнози відносно майбутніх війн.

В процесі розгляду проаналізованого нами матеріалу, зростає впевненість, що коли-небудь війни закінчатся. Як ми бачили, в давні часи, більшість дослідників вважали війну чимось неминучим. Навпаки, мир бачився тимчасовим та крихким. В другій половині 20-го століття кіль-

кість війн значно зменшилась, конфлікти стали виникати рідше. Античні та середньовічні аграрні суспільства втрачали близько 15% своїх загиблих мешканців у військових конфліктах. В ХХ-му столітті у війнах загинуло всього 5% померлого населення, а на початку ХХІ-го століття, взагалі ці втрати склали 1% населення. Наприклад, у 2012 році на всій планеті загинуло приблизно 56 мільйонів людей. Із них, 620 тисяч стали жертвами насильства, але війна вбила всього 120 тисяч, інші ж стали жертвами злочинів. Для порівняння, із загиблих, 800 тисяч здійснили самогубство, а 1,5 мільйони померли від діабету [14].

Нині люди вже не сприймають війну, як щось ймовірне. Ядерна зброя перетворила військові дії на акт самогубства, тому передові держави шукають шляхи подолання кризи іншими методами. Крім того, економіка світу дедалі більше перемищується з матеріального виробництва у трансформацію знань та інформації. Якщо раніше, головною метою конфліктів була боротьба за матеріальні активи: золото, землю, нафтові свердловини, тепер основним багатством стають знання, технології та інформація, які не завоюєш гарматами і танками. Натомість нищівного збитку може завдати малий спеціальний загін, члени якого можуть одночасно знаходитись в різних частинах світу, а керуватися будуть з кабінету десь у спальному районі мегаполісу. Тому сфера інформаційної безпеки набуває найважливішого значення у всьому світі.

Звичайно ж, військові конфлікти відбуваються в наш час. Але вони мають здебільшого локальний характер та проходять серед нерозвинених країн, яким ще важливі захоплення ресурсних цінностей інших держав. Така ситуація притаманна країнам Центральної Африки та Близького Сходу, оскільки місцеві правителі продовжують заробляти на продажі корисних копалин. Виключенням можна вважати конфлікт на Сході

України та захоплення Криму Російською Федерацією. Тут причина в іншому. Ні для кого не є секретом, що утримання Криму та підтримка військового конфлікту на Донбасі дуже дорого коштує російській економіці. Проте, уряд Путіна йде на такі витрати, оскільки завдяки цій напрузі вони вирішують свої політичні питання. Чим довше вони при владі, тим більше можуть продати нафти та газу, та збагатитись. Все ж таки, знову боротьба за корисні копалини та надра, але в іншій формі. В цьому контексті Російська Федерація більше нагадує, вказані країни третього світу. Крім цього, відволікання уваги населення Росії війною та зміна структури території, і тобто Конституції, дозволяє Путіну обиратися у президенти ще на два терміни.

Підсумовуючи, констатуємо, що слово «мир» набуває нового сенсу. Звісно ж, немає гарантій, що нові технології не призведуть до воєнного типу, як в свій час це зробило створення ядерної бомби. Зокрема, кібернетичні війни можуть порушити крихкий мир, якщо, навіть малі але розвинені держави або приватні корпорації, будуть мати здатність ефективно нападати на супердержави. Існує імовірність, що мережі, які керують важливими сферами життєдіяльності країн, насичуються всілякими логічними бомбами та чекають на свою команду активації.

Враховуючи все викладене, можемо заявити, що Україні вкрай важливо приділяти велику увагу вдосконаленню інформаційної безпеки країни, надавати розвиток державній складовій інформаційної безпеки разом із недержавною, для їх гармонійного розвитку та підтримки одне одного. Це можливо лише в належному правовому полі, за умови прийняття відповідних законів. Тому, вважаємо за необхідне розширити Доктрину інформаційної безпеки України та внести відповідні зміни у Закони України «Про інформацію» для визначення статусу конфіденційної інформації, «Про основи Національної безпеки» для розширення кола недержавних суб'єктів інформаційної безпеки та «Про захист інформації в інформаційно-технічних комунікаціях» для встановлення методів та засобів захисту інформації. Внесення змін у Закони, стосовно розширення суб'єктів інформаційної безпеки державної та недержавної складових діяльності, дозволить сформулювати їх більші права та обов'язки. Ці зміни нададуть певну гнучкість самій системі національної інформаційної безпеки для оперативного реагування на технічний прогрес та нові ризики. Кінцевою метою всіх змін є вдосконалення, які дозволять Україні ефективно конкурувати із розвиненими країнами світу та давати гідну відсіч зовнішнім агресорам.

Список використаних джерел

1. *Беляков К. І.* Вступ до інформаційно-правової конфліктології / К. І. Беляков // Право та державне управління. – 2013. – № 2. – С. 19-24.
2. *Ткаченко В. В.* На варті інформаційної безпеки: до історії протидії шпигунській діяльності в Російській імперії в роки Першої світової війни / В. В. Ткаченко, О. Ю. Кириєнко // Наука і правоохорона. – 2017. – № 4. – С. 303-311.
3. *Стеценко С. Г.* Адміністративне право України. Навчальний посібник. Київ: Атіка, 2007. – 624 с.
4. *Цимбалюк В. С.* Науково-доктринальні положення щодо методологічних установок систематизації законодавства про інформацію / В. С. Цимбалюк // Інформація і право. – 2015. – № 2. – С. 76-83.

5. *Громовенко К. В.* Історико-правовий аналіз військового найманства в античній, середньовічній та ранньомодерній Європі / К. В. Громовенко // Актуальні проблеми політики. - 2013. - Вип. 49. - С. 304-315.
6. *Луняк Є. М.* "Історія козаків" Шарля-Луї Лезюра (1814) в контексті козацьких зацікавлень в наполеонівській Франції / Є. М. Луняк // Проблеми історії України XIX - початку XX ст.. - 2013. - Вип. 21. - С. 234-250.
7. *Сахновський Є.* Воєнна теорія Карла фон Клаузевіца на межі XX-XXI ст. (матеріали наукового семінару кафедри історії нового та новітнього часу, 25 листопада 2014 р.) / Є. Сахновський, І. Чедолума // Історична панорама. - 2015. - Вип. 20. - С. 109-127.
8. *Суворов О. В.*, под редакцией Лопатина В. С., Письма, 1986. М.-Наука, 808с.
9. *Наполеон Бонапарт*, Египетский поход, 2011, М.-РИМИС, 304с.
10. *Наполеон Бонапарт*, О воинском мастерстве, Избранные сочинения, 2003, М.- Эксмо, 800с.
11. *Карл фон Клаузевиц*, О войне, 2002, М.-АСТ, 574с.
12. *Б.Х. Ліддел Гарт*, Стратегія непрямих дій, М.-Видавництво іноземна література, 1957. 532с.
13. *Роберт Гейтс*, Обов'язок, мемуари міністра війни. М.-АСТ, 2014. 798с.
14. *Ювал Ной Харарі*, HomoDeus, Київ-Форс Україна, 2018. 412 с.

Лисенко С. О. Принципи інформаційної безпеки в роботах класиків військової думки (частина друга)

Статтю присвячено аналізу творів видатних дослідників війни у контексті її інформаційної складової. Автор прослідковує розвиток військової думки щодо інформаційної безпеки від ідей Олександра Суворова та Наполеона Бонапарта, концепції Карла фон Клаузевіца, до ідей Ліддела Гарта та Роберта Гейтса, виокремлюючи ті напрацювання, які є актуальними сьогодні. В якості підсумку охарактеризовано роль інформаційного права та інформаційної безпеки в сучасних військових конфліктах.

Ключові слова: війна, інформаційна безпека, інформаційне право, стратегія, розвідка.

Лысенко С. А. Принципы информационной безопасности в работах классиков военной мысли (часть вторая)

Статья посвящена анализу произведений выдающихся исследователей войны в контексте ее информационной составляющей. Автор прослеживает развитие военной мысли по информационной безопасности от идей Александра Суворова и Наполеона Бонапарта, концепции Карла фон Клаузевица, к идеям Лидделла Гарта и Роберта Гейтса, выделяя те наработки, которые сохраняют актуальность сегодня. В качестве итога охарактеризована роль информационного права и информационной безопасности в современных военных конфликтах.

Ключевые слова: война, информационная безопасность, информационное право, стратегия, разведка.

Lysenko S. Principles of information security in the works of classics of military thought (part two)

The article is devoted to the analysis of the works of outstanding war researchers in the context of its informational component. The author traces the development of military thought on information security from the ideas of Alexander Suvorov and Napoleon Bonaparte, Carl von Clausewitz concept, to the ideas of Liddell Garth and Robert Gates, highlighting those ideas that remain relevant today. As a result, the role of information law and information security in modern military conflicts was described.

Key words: war, information security, information law, strategy, intelligence.